

EŞME KİLİMLERİNİN TARİHÇESİ

Anadolu kilimleri, kendini yenileyerek günümüze kadar yöresel desen ve renk özellikleriyle gelmiştir. Halı ve kilim alanında belirli bir üne sahip olan dokumalarımız duygu, düşünce, özlemi ve inancı ifade etmiş, atının eyeri, hububatının ve eşyalarının taşınmasında kullandığı çuval, yiyeceğini taşıdığı heybesi olmuştur. Özellikle kilim Anadolu insanının doğumunda beşiği, ölümünde tabutunun örtüsüdür.

Günümüzde, milli kültürümüzün ayrılmaz bir parçası olan kilimler, kolay taşınabilir ve az zamanda dokunabilmesi nedeniyle yaygın kullanılır.

Günümüzde Eşme Kilimleri, genelde tacirlerin siparişleri ile, ticari amaçla dokunmaktadır. Bunların yanı sıra, Eşme halkının kendi evleri için dokudukları kilimler varsa da sayıları azdır.

Eşme yöresinde kilimlerin sayıları azdır. Zili, sumak, sarma motifli cicim, hopan ve tülü gibi dokumalar da yapılmıştır.

Eşme kilimlerini, halkın kendi ihtiyaçları için dokudukları ve tüccarın siparişi vererek, ticari amaçla dokutturdıkları kilimler olmak üzere iki ana kolda incelemek yerinde olur.

Eşme’de geçmiş günlerde; “Altınbaş”, “Toplu”, “Takmak”, “Ablaş” adları ile tanınan birbirinden farklı özellikler taşıyan kilimler dokunmuşlar.

Öteden beri halkın kendi ihtiyacı için dokuduğu eski kilimlerde iplikler, dokuyucu tarafından evde eğrilip bükülmüş ve yine evlerde kök boya ile boyanarak hazırlanmıştır. Bu kilimler rengi, yangısı (motifi) ve kompozisyonu ile bölgeye has özellik göstermiştir. Bugün halkın kendi ihtiyacı için dokuduğu kilimler iplik, kalite, renk, yangıç ve desen düzenlemesi bakımından, bölgeye has özelliğini tamamen kaybetmeye yüz tutmuş ve yozlaşmıştır.

Kilimlerdeki bu değişme ve yozlaşmalar, dönem dönem devam etmiştir. Takriben 1934’den önceki kilimler “İlk Dönem”, 1935-1960 yılları arasında dokunmuş olanlar “Orta Dönem”, 1981’den sonra dokunmuş olanlar ise “Son Dönem” kilimleri olarak sınıflandırılmıştır.

Yapılan incelemelerde, İlk Dönem Kilimleri’nde çözü ve atkı (renkli yanış ipi) tamamen yündür. İplikler, dokuyucu tarafından evlerde hazırlanmış ve kök boya ile boyanmıştır. Bu kilimlerde hâkim renk olarak kullanılan mavi, kırmızı ve yeşilin yanı sıra, diğer renklere de yer verilmiştir. Mavi, tatlı indigo mavisi; kırmızı, tatlı pastel kırmızı; yeşil ise, orta renkte bir yeşildir. Kilimlerdeki yeşil ve kırmızı gibi renkler, karşıt renklere olmalarına rağmen, pastel renklere kullanıldıklarından ve renk tonları uygun seçildiklerinden, birbirleri ile uyum sağlamıştır. Ayrıca, bu dönem kilimleri iki şak/parça halinde dokunup, birbirine dikilerek kullanılmıştır. Motifler, “Tilifli”, diğer bir deyimle “Gıcıklı”dır.

Orta Dönem Kilimlerinde çözü ve yanı-ıpi yündendir. Motifler değişmeye başlamıştır. Kök boya kullanılmakla beraber, sentetik boyaya da yer verilmiştir. Bu dönemde iki şak halinde yapılan kilimler, ortadan kalkmaya başlamış; tek parça olarak dokunmuştur. Motifler, yine tiliflidir. Yün İplikleri yine dokuyucu tarafından hazırlanmıştır. Fakat sentetik boya kullanılmıştır. Birinci dönemde kullanılan indigo mavisini, bu dönemde çivit mavisine dönüşmüştür. Pastel kırmızı ve yeşil tonları, biraz daha canlı renklerde kullanılmış; renk uyumu, eski özelliğini kaybederek, bozulmaya başlamıştır.

Son Dönem Kilimlerinde ise mavi renk, mavi-mor bir renk almış; kırmızı, ya daha canlı renklerde kullanılmış ve zaman zaman al renge bürünmüş, ya da çok koyu karanlık renkler tercih edilmiştir. Yeşil ise; koyu çimen yeşili ile neftî yeşile dönüşmüştür. Kilimlerde, ya göz atıcı renkler kullanılarak, gözü yoran bir durum yaratılmış, ya da çok koyu renklerle kilim, iç karartıcı bir hale gelmiştir. İplikler, boyacılar boyattırılmaktadır. Boyacı hangi tonda boyarsa, onunla dokumak zorundadırlar. Renk tonları, eskilere göre, tamamen değişmiştir. Boya kalitesi, düşmüştür. Bu dönemde, renk çeşitliliği artmış, kilimlerde, çok koyu renkler yanı sıra, çingene pembesi ile yer yer parlak renklerde orlon iplikleri kullanılmıştır. Çözgüler, pamuk ipliğinden yapılmıştır. Motiflerde de dönem dönem değişiklikler görülmektedir.

Eşme'de kilimler, evlerde "İstar" denilen dik tezgâhlarda, kadınlar tarafından dokunmaktadır. Tezgâha Kilim Ağacı da denir.

Erkekler, kilim dokumazlar. Kız çocukları, küçük yaşta (7-8), annesinin yanında tezgâha oturur, birlikte kilim dokumaya başlar. Kendi başına kilim dokuyacak duruma gelince, dokumasını, ayrı bir tezgâhta sürdürür. Ticarî amaçla dokunan kilimler de, yine İstar denilen dik tezgâhlarda, kadınlar tarafından dokunmaktadır. Eskiden kilimlerin yünleri, evlerde, kirmanla eğilirdi. Bölgede kirmanla yün eğilirken "Öreke"den de yararlanılırdı. Bugün dokunan kilimlerde, fabrika yünü kullanılmaktadır.

Ticarî amaçla dokunan kilimlerin bir kısmında desenler, Eski Eşme kilimlerinin bordürlerinde veya zeminlerinde yer alan küçük motiflerin, birkaç misli büyütülmüş örneklerinin, çok sade bir şekilde zeminde sıralanması ile elde edilmektedir. Diğer bir kısmında ise, bazı ihracat firmalarının isteklerine ve çizip sipariş verdikleri modellere bağlı kalarak yapılmaktadır ki, bu ikinci grup desenler, çoğunluğu teşkil etmektedir. Bu kilimler, eski Eşme Kilimleri ile pek ilgisi olmayan kilimlerdir. Renkler de, sipariş veren firmaların isteğine bağlı olarak seçilmektedir.

BAZI KİLİM ÇEŞİTLERİ:

- Altınbaş Kilimleri
- Toplu Kilimler
- Seccadeler
- Motiflerin İkonografisi
- Albaş Kilimi
- Takmak Kilimleri

EŞME KİLİM ÇEŞİTLERİ

ALTINBAŞ KİLİMİ

Eşme için özel olan ve benzerini Reyhanlı Türkmenlerinin de dokuduğu bir kilim, Altınbaş Kilimidir. Altınbaş kilimlerinde motif ve kompozisyon, ayrı bir özellik gösterir. Tek eksen üzerinde sıralanmış dikdörtgen toplar kıvrım denilen, taban tabana gelecek biçimde yerleştirilmiş "eli belinde kız" ve tavşan Topuğu motifleri ile dolguludur. En eski Altınbaş kilimlerinde dörtgenlerin ortasında bir kıvrım onun etrafında Tavşan Topuğu motifleri bu kilimlere özgü bir şekilde sıralanmıştır. Dikdörtgenler dışında kalan kilim zemini yine bu kilimlere has çok zengin motiflerle süslenmiştir. Kilimler bordürlüdür. Bordürler de yine bu kilimlere has motiflerle bezenmiştir. Zemin ve bordürlerde Bin Tepe, Kurbağacık, Elmacık, Kazan kulpu, Sandı kulpu, Yılıkıç, Bukağı ve diğer zengin motiflerle süslenmiştir.

ALBAŞ KİLİMİ

Bu grup kilimlerde zeminde altıgen toplar, kenarları birbirine bitişik olarak sıralanmıştır. Bölgede solak kıvrımlı kilimlere benzese de topların içleri ve kilimin zeminindeki düzenleme ve motif bunlardan tamamen farklıdır. Bu kilimlerde genelde zemin uzunlamasına üçe bölünmüş basit altıgen toplar bu ayrılan bölümler içinde tek eksende sıralanmıştır. Altıgenler Bıçkır motiflerinden oluşmuştur. Toplar dışında kalan zemin Zülûf, Pıtırık/Çıtırık ve Oynatma yanırları ile doldurulmuştur. Madalyonlar arasına genelde, karagöz, bazen de Çakmak motifleri yerleştirilir. Bordürlerinde Eli belinde kız yanırları en çok görülen örneklerdir.

TOPLU KİLİMLER

Toplu kilimlerde genel olarak baklavaya yaklaşan iç içe kancalı basit altıgen madalyonlar bir eksende tek veya çift sıra halinde yan yana yerleştirilmiştir. Madalyonlara bölgede Top denir. Top sayısı kilimin

büyükliğüne göre değişir. Top sayısına göre kilime ad verilir. Üç, beş ya da yedi toplu kilim gibi. Bu kilimlerde kancalı altıgenlerle dolgulanmış toplar genelde merkeze doğru eşkenar dörtgene dönüşür. Kilimlerin bir kısmında ise toplar basamaklı ve kancalı dikdörtgenlerle süslenmiştir. Ortada bir eksende sıralanan topların yanı sıra aradaki boşluklara ana toplardan daha küçük ölçüde iki taraflı toplar yerleştirilen kilimlere Yan Toplu Kilim denir. Yan topların büyüklüğüne göre arada boşluk kalır veya kalmaz. Boşluk kaldığı takdirde kilimin zemini çeşitli motiflerle dolgulanır. Bu kilimler genelde tek bordürlüdür.

TAKMAK KİLİMİ

Bu kilimlerde genelde zemin uzunlamasına üçe bölünmüş basık altıgen toplar bu ayrılan bölümler içinde tek eksende sıralanmıştır. Altıgenler Bıçkın Motiflerinden oluşmuştur. Toplar dışında kalan zemin Zülûf; Pıtırık/Çıtırık ve Oynatma yanırları ile doldurulmuştur. Madalyonlar arasına genelde Karagöz bazen de Çakmak motifleri yerleştirilir. Bordürlerinde Eli Belinde Kız yanırları en çok görülen örneklerdir.

EŞME KİLİMİNİN KİLİM DOKUMA TEZGÂHLARI

Eşme Kiliminin Tarihçesi Anadolu kilimleri, kendini yenileyerek günümüze kadar yöresel desen ve renk özellikleriyle gelmiştir. Halı ve kilim alanında belirli bir üne sahip olan dokumalarımız duygu, düşünce, özlemi ve inancı ifade etmiş; atının eyeri, hububatının ve eşyalarının taşınmasında kullandığı çuval, yiyeceğini taşıdığı heybesi olmuştur. Özellikle kilim Anadolu insanının doğumunda beşiği, ölümünde tabutunun örtüsüdür. Eşme'de kilimler, evlerde "ıstar" denilen dik tezgâhlarda, kadınlar tarafından dokunmaktadır. Tezgâha kilim ağacı da denir. Erkekler, kilim dokumaz. Kız çocukları, küçük yaşta (7-8), annesinin yanında tezgâha oturur, birlikte kilim dokumaya başlar. Kendi başına kilim dokuyacak duruma gelince, dokumasını, ayrı bir tezgâhta sürdürür. Ticarî amaçla dokunan kilimler de ıstar denilen dik tezgâhlarda, kadınlar tarafından dokunmaktadır. Öteden beri halkın kendi ihtiyacı için dokuduğu eski kilimlerde iplikler, dokuyucu tarafından evde eğrilip bükülmüş ve yine evlerde kök boya ile boyanarak hazırlanmıştır. Bu kilimler rengi, motifi ve kompozisyonu ile bölgeye has özellik göstermiştir. Eşme kiliminin taşıdığı bu özellikler zaman içinde değişikliklere uğramıştır. Günümüze yaklaştıkça kök boya yerini sentetik boyaya bırakmış, kullanılan yünün kalitesi zamanla düşmüştür. Son zamanlarda Eşme kilimi üretimi, birkaç firmanın, çözgü ve atkı ipliklerini temin ederek evlerinde hâlen tezgâh bulunan az sayıdaki dokumacıya kilim dokutmalarıyla devam etmektedir.

KİLİM DOKUMA TEZGÂHLARI

Kilim dokuma tezgâhları üç tiptir:

- ✓ **Yer tezgâhları**
- ✓ **Sarma tezgâhlar**
- ✓ **Germe tezgâhlar**

Germe tezgâhlar: Yer Tezgâhları Göçebe hayatı yaşayan insan topluluklarının kullandıkları tezgâh çeşididir. Genelde yan ağaçları yoktur. Yere çakılan dört adet kazık gövde olarak kullanılır. İki adet sırik tezgâhın alt ve üst leventlerini oluşturur. Çözgüler silindir şeklindeki leventlere sarılarak gerilir. Sonra gücü ağacı örülür. Daha sonra kilim dokumasına geçilir.

Sarma Tezgâhlar: Gelişmiş bir kilim dokuma tezgâh türüdür. Bunların alt ve üst merdaneleri döner. Dokuma tezgâhlarındaki çözgü ve kumaş levendi prensibine göre hareket eder. Çözgü üst levende sarılır. Dokunan kilim alt levende sarılır. Kilim sarıldıkça dokumanın devam edebilmesi için diğer leventten çözgü gelmeye devam eder. Varangelen, gücü ağacı, germe mekanizması gibi parçaların bulunduğu bir tezgâh türüdür.

Germe Tezgâhlar: Alt ve üst merdaneler dönmez. Yan destekli yuvalar yukarı aşağı hareket ettirilerek çözgüler gerdirilir. Çözgüler tezgâh üzerinde hazırlanır. Dokuma yükseldikçe kilim

döndürülerek aşağı alınır. Alt ve üst merdane, varan gelen, gücü demiri, yan destekler, gerginlik ayar mekanizması gibi parçalardan oluşan bir tezgâhtır. Eşme kilimi günümüzde bu tip tezgâhlarda dokunmaktadır.

EŞME KİLİMİ DOKUMADA KULLANILAN İPLİKLER

Eşme kiliminde çözgü ve atkıda %100 yünden oluşan iplikler kullanılmaktadır. Çözümler genellikle doğal renginde kullanılır. Atkı iplikleri ise kök boylarla boyanarak kullanılır. En sık kullanılan renk kırmızıdır. Diğer renkler kilim üzerine çeşitli motifler uygulanırken kullanılır. Geçmişte bu iplikler evlerde eğrilirken günümüzde fabrikalarda üretilen iplikler kullanılmaktadır.

Yün iplikler ve kirman

KÖK BOYA

Eşme kilimi dokumada atkı iplikleri kök boylarla boyanmış olarak kullanılır. Burada kullanılan boylar çeşitli bitkilerden elde edilmektedir. Boya elde edilen bitkilerden bazıları kırmızı kök, palamut, meşe kozası, ceviz kabuğu ve çeşitli yörelerden elde edilen bitkiler oluşur.

İplik boyama ipliklerin boyanması işlemleri:

Mordanlama: Bitki kökenli boyamalarda renkleri sabitlemek için kullanılan ve değişik renkler elde etmeye yarayan yardımcı maddelere mordan denir. Mordanlama, belli miktarda mordan maddesinin boyanacak olan mamule boyamadan önce, boyamadan sonra veya boyama esnasında dâhil edilmesi ile yapılır. Bazen bu işlemde birden fazla mordan kullanılabilir. Liflerin emme kabiliyetini arttıran mordanlar, boyanın lifler üzerinde tutunmasını sağlayan, şap, soda, sodyum sülfat, sodyum karbonat,

bakır sülfat, alüminyum sülfat, çeşitli metal oksitleri gibi maddelerdir. Bu maddeler aynı zamanda boyanın renk tonlarına da etki eder. Her boya bitkisi mordanlama gerektirmez. Mordan gerektiren boyalara, mordanlı boyalar denir. Mordanlar boyanacak malzemeyi boya alacak duruma getirerek önemli rol oynar. Bitkisel boyacılıkta özellikle köylerde mordan olarak en çok şap kullanılır. Anadolu'da köylüler sirke, ekşi erik suyu, kül suyu, kireç suyu, mayalı hamur suyu ve mantar suyunu boyamada kullanmışlardır.

- **Şapla Mordanlama** Gerekli malzemeler; → 1 kg yün, → 150–250 gr şap, → 40 litre sudur. Şap, bir kaptaki ılık su içinde eritilerek mordanlama yapılacak kaba ilave edilir. 3-4 saat önceden yumuşak suyla ıslatılan yünde mordanlama yapılacak kaba konur. Ateş; suyu 1 saat sonra kaynatacak şekilde ayarlanmalıdır. İpleri sürekli altüst etmek ve her yerinin eşit şekilde mordan maddesi ile ıslatmak gerekir. Sonra ateş söndürülüp kendi hâlinde soğuması sağlanır. Mordanlanmış ipler hemen kullanılmayacaksa ertesi gün su ile durulanıp kurutulup kaldırılmalıdır. Boyama Doğal boyamada genellikle bakır kazanlar kullanılır. Gün geçtikçe bakır kazanın maliyetinin artmasından dolayı alüminyum kazanlar tercih edilmektedir. Taşınması kolaydır ve hafiftir. Kalay problemi yoktur. Eğer imkân varsa çelik kazan kullanılması tercih edilir. Çelik kazanların boyalara etkisi yoktur. Bir defada

birkaç kilogram ip boyanması gerektiği için geniş ve 40 -50 l su alabilecek kadar büyük olmalıdır. Bahçe ya da açık alanda yakılan odun ateşinde bitkisel boyalar hazırlanır.

KÖK BOYA İLE BOYAMA

Malzemeler:

- 1 kg yün ipi • 1 kg kök boya • 1 kg yün için 200 gr şap • 40 litre su mordanlama için + 40 lt. su boyama için • Ocak → Mordanlamanın yapılışı Kazana 35–40 litre su konur 200 g şap, sıcak suda eritilir ve ilave edilir. Mordanlanacak yünde kazana atılarak 1 saat süreyle 100 °C kaynama noktasına erişecek şekilde kazanda kaynatılır. Kazanda iplerin kendi hâlinde soğuması beklenir. Soğuduktan sonra yıkanır ve boyama kazanına alınır. Hemen kullanılmayacaksa kurutularak kaldırılır.

→ Boyama işlem basamakları

- Kök boyayı öğütürük toz hâline getiriniz. • Toz boyayı bez torba içine koyarak ağzını iyice kapatınız. • Kazana 40 l su koyunuz. • Şap ile mordanlanmış ipi kazana atınız.

